

Paradoksi novog autoritarizma¹

Ivan Krastev

Kontradiktorna priroda ruskog autoritarizma može nam pomoći da razumijemo zašto autoritarizam preživljava u doba demokratizacije

Kao mladi bugarski znanstvenik nošen revolucionarnim žarom '89. godine sjedio sam rane 1991. u knjižnici St. Anthony's Collega u Oxfordu i čitao klasično djelo Seymoura Martina Lipseta *Politički čovjek*. Bilo je to nezaboravno vrijeme kada je čitanje dnevnih novina bilo mnogo uzbudljivije od čitanja djela iz političke znanosti, pa možda i nije čudno što mi se Lipsetova analiza činila pomalo dosadnom. Danas mi je jasno da je to sudbina svakog klasika u društvenim znanostima. Imate osjećaj da ste ga zapravo "pročitali" i prije nego što ste otvorili prvu stranicu, a što su mu revolucionarniji bili zaključci u vrijeme pisanja, to vam se banalnijima i očitijima čine desetljećima kasnije. Tako ni ja u svojem prvom susretu s Lipsetovim radom nisam bio ni previše impresioniran knjigom niti zaintrigiran njezinim autorom. Sada, kada čitam Lipseta dvadeset godina kasnije, uviđam ne samo originalnost njegova uma nego – što je zapravo fascinantno – i snažnu moć njegove osobnosti. Lipset je utjelovljenje onoga tipa intelektualne prisutnosti kakva nam danas duboko nedostaje. On nas fascinira koliko svojom znatiželjom toliko i svojom ozbiljnošću. U svojoj je znanstvenoj karijeri uspio istraživati svaki problem koji ga je zaokupljao i objavljivati radove o tome, a granice disciplina prelazio je lakoćom kakvoga balkanskog švercera. Bio je dosljedan a da nije bio dogmatik, političan a da nije bio pristran, čime je utjecao i na kolege u akademskoj zajednici i na široku javnost. Ukratko, bio je jedan od najboljih predstavnika generacije američkih javnih intelektualaca koji su se posvetili "raspravljanju o svijetu".² U svojem autobiografskom eseju *Postojani rad* Lipset (1996) je napisao:

Ivan Krastev, predsjednik Centra za liberalne strategije u Bugarskoj i istraživač na Institutu za znanosti o čovjeku u Beču. Glavni urednik bugarskog izdanja *Foreign Policy*. Objavio je, među ostalim, studiju *Pomične opsesije: tri eseja o protukorupcijskoj politici* (2004) te zajedno s Alanom McPhersonom uredio zbornik *Protuameričko društvo* (2007). E-pošta: ivan@cls-sofia.org

"Budući da sam bio trockist ili socijalist od srednje škole do poslijediplomskog studija, zanimala su me tri pitanja. Najvažnije je bilo to zašto su boljševička revolucija i Sovjetski Savez doveli do opresivnoga eksploatacijskog društva. Drugo je pitanje bilo zašto demokratski socijalistički pokreti nisu ustrajali na politika-ma koje bi vodile k socijalizmu. I treće pitanje koje me zanimalo bilo je zašto SAD nikad nisu imale veliku socijalističku stranku... Odgovori na ta pitanja oblikovali su najveći dio moje karijere".

Postavljanje pravih pitanja i potraga za njihovim odgovorima bili su za Lipseta tijekom cijelog života način angažmana u svijetu i predstavljaju model koji možemo slijediti čak i kad nismo sigurni u odgovore koje nalazimo. Prema tome, volio bih iskoristiti ovo izlaganje u čast Seymouru Martinu Lipsetu kako bih potražio odgovore na tri pitanja koja me onedavno okupiraju:

- Zašto u vrijeme demokratizacije preživljavaju autoritarni režimi?
- Zašto je politička znanost propustila nagovijestiti otpornost tih režima?
- Zašto je tako teško odoljeti suvremenom autoritarizmu?

Većina mojih opažanja bit će utemeljena na ruskome postkomunističkom iskustvu. Činjenica da se fokusiram na Rusiju u izlaganju o novom autoritarizmu mnoge će iznenaditi s obzirom na to da se čini poštenim ustanoviti kako je povijesni trenutak za Rusiju prošao. Politolog Stephen Holmes (2010) tvrdi kako "ideološka polarnost između demokracija i autoritarizma koju smo naslijedili iz Hladnog rata zapravo više zamagljuje nego što otkriva kad je želimo primijeniti na rusku političku stvarnost". Ta izjava sugerira kako nam dihotomija između demokracije i autoritarizma ne pomaže previše u razumijevanju prirode sadašnjeg režima u Moskvi – slabe države slabo povezane sa slabim društvom. Rusija, također, nije dobar primjer da se objasni privlačnost novog autoritarizma, a ne predstavlja ni *trendsetericu* u povratku autoritarizma u modu. U usporedbi s kineskom kombinacijom kapitalizma s komunističkim licem, ruski autoritarizam djeluje dosadno i jeftino. Dok Kinezi eksperimentiraju i inoviraju, Rusi stagniraju. Rusija nije samo izgubila status velike sile nego i auru tajnovitosti.

User-friendly autoritarizam

Ako Rusija ne predstavlja ni trend ni intelektualnu misteriju, zašto onda analizirati Rusiju da bismo razumjeli paradokse novog autoritarizma? Postoje tri dobra razloga za to. Prvo, kao što je primijetio Robert Kagan (2009), Rusija predstavlja mjesto gdje je povijest završila, ali i gdje se ona vraća. U tom je smislu rusko političko iskustvo u protekla dva desetljeća od kritične važnosti za naše razumijevanje i demokracije i autokracije. Ruski razvoj devedesetih godina oblikovao je naša očekivanja od globalnog širenja demokracije, a propala ruska demokratizacija nakon 2000. godine ponukala je mnoge da promijene procjene o tome koliko je izgledna globalna demokratska revolucija. Prema tome, pokušati pronaći smisao u zbunjujućoj prirodi Putinova autoritarizma moglo bi biti mnogo važnije od objašnjavanja izvora popularnosti i uspjeha kineskog autoritarizma.

Drugo, Rusija predstavlja zanimljiv slučaj jer ističe ključna obilježja novoga kompetitivnog autoritarizma. Ruski je režim

umjereno represivan. Putinov autoritarizam možemo okarakterizirati kao "vegetarijanski". Premda postoji politička represija, a organizacije za ljudska prava bilježe progon novinara i drugih protivnika režima, većina Rusa danas je slobodnija nego u bilo kojemu drugom razdoblju svoje povijesti. Slobodno putuju, slobodno surfaju – za razliku od stanja u Kini ili Iranu, vlada ne pokušava kontrolirati Internet – a mogu i slobodno poslovati sve dok plaćaju takozvani "koruptivni porez". Za razliku od Sovjetskog Saveza koji je bio samodostatno društvo zatvorenih granica, Rusija je otvorena ekonomija otvorenih granica. Svake godine u inozemstvo putuje gotovo deset milijuna Rusa.

Rusija ističe ključna obilježja novoga kompetitivnog autoritarizma. Ruski je režim umjereno represivan. Putinov autoritarizam možemo okarakterizirati kao "vegetarijanski"

Osim toga, Putinov je režim neideološki. Sudbina koncepta "suverene demokracije", do danas najambicioznijeg pokušaja Kremlja da osmisli neku ideologiju, dobro ilustrira navedeno. Kao i svaki politički režim, Putinov Kremlj daje sve od sebe da stvori neke kolektivne identitete, iskoristi nacionalističke sentimente ili sovjetsku nostalgiju, ali inzistiranje na činjenici da ne želite slušati predavanja od strane SAD-a ipak ne predstavlja ideologiju. Lakoća s kojom su ruske elite nedavno napravile pomak od "suverene demokracije" k "modernizaciji" dobro prikazuje postideološku prirodu sadašnjeg režima. On se predstavlja kao varijanta zapadne demokracije, a ne njezina alternativa. Uspio je usvojiti neke temeljne demokratske institucije – ponajprije izbore – i prilagoditi ih vlastitim potrebama.

Treće, za razliku od kineskog režima koji uspijeva jer ga i elite i građani percipiraju uspješnim, Putinov režim uspijeva premda ga i elite i građani smatraju disfunkcionalnim i neinspirativnim. Prema posljednjem istraživanju ruskog Levada Centra, većina građana trenutačno stanje doživljava kao stagnaciju. Paradoks ruskog autoritarizma danas je u tome što ga i podržavatelji i protivnici smatraju neuspjehom, a on ipak traje, nesvjestan i nedodirnut. Zašto su ljudi spremni prihvatiti takav "zombijevski autoritarizam" umjesto demokratske promjene? To je osnovno pitanje koje Putinova Rusija postavlja pred svijet. Kontradiktorna priroda ruskog autoritarizma – stabilnoga i disfunkcionalnog, otvorenoga i neideološkog – može nam pomoći da razumijemo zašto autoritarizam preživljava u doba demokratizacije i da objasnimo zašto je tako teško odoljeti suvremenim autoritarnim režimima.

Neočekivana otpornost

Pokušajmo ponajprije odgovoriti na pitanje zašto teoretičari demokracije nisu predvidjeli opornost autoritarizma. Među mnogim Lipsetovim knjigama i člancima postoji jedno razmjerno nepoznato djelo. Riječ je o omanjoj knjižici koju je napisao

1994. godine zajedno s mađarskim filozofom i bivšim disidentom Gyorgyjem Benceom (1994). Esej nije imao nakanu pridonijeti teoriji nego samorazumijevanju samih teoretičara, postavljajući pitanje zašto politička znanost nije predvidjela raspad komunizma. Lipset ukazuje na dva glavna razloga toga depimirajućeg neuspjeha političke znanosti. Prvo, tijekom Hladnog rata na Zapadu je postojao ideološki konsenzus o stabilnosti sovjetskog režima. Desnica je vjerovala da je sovjetski sustav stabilan jer provodi učinkovitu represiju, a sovjetske institucije poput KGB-a ili vojske najčešće je portretirala kao nemilosrdne, pametne i djelotvorne. To je bila zabluda desnice. Ljevica je pak, prihvaćajući stav prema kojemu je Sovjetski Savez egalitarno društvo koje osigurava besplatno obrazovanje i zdravstvenu skrb, precjenjivala legitimnost tog režima u društvu. To je bila zabluda ljevice. Tako su se ljevica i desnica, premda se tijekom Hladnog rata nisu praktično slagale ni o jednom pitanju vezanom za komunizam, suglasile o tome da je Sovjetski Savez tu da ostane.

Drugi razlog koji navode Lipset i Bence jest institucionalna pristranost profesionalnih sovjetologa. Oni su bili stručnjaci za pitanja funkcioniranja sovjetskog sustava, ali su bili slijepi pred mogućnošću da se on raspadne. Politička znanost Hladnog rata jednostavno je uzela postojanje Sovjetskog Saveza zdravo za gotovo. Pojedinci izvan akademske struke – novinari, disidenti i politički aktivisti – prvi su predvidjeli raspad. Povijest je pokazala da Sovjetski Savez nije bio stabilan do one mjere do koje su to predviđali sovjetozi. Činilo se da će trajati zauvijek, dok se u jednom trenutku nije raspao. Fantastično iznenađenje 1989. godine pokazalo je analitičarima da je čvrstoća SSSR-a zapravo uvijek bila prividna – nešto za što se mislilo da je tvrdo kao čelik zapravo je bilo od papira.

Kao zrcalni odrazi sovjetozi koji su portretirali komunizam kao inherentno stabilan, teoretičari demokratizacije nakon Hladnog rata konstruiraju autoritarne režime kao inherentno nestabilne. Prema tome, svako ozbiljno promišljanje prirode autoritarnih režima, poput onih u Rusiji ili Kini, treba početi od kritičkog preispitivanja te pretpostavke. Samuel P. Huntington najbolje je zahvatio opći stav o prolaznoj prirodi tih režima kada je 1991. godine rekao kako "liberalizirani autoritarizam ne predstavlja stabilni ekvilibrij; napola izgrađena kuća neće stajati" (1991:137). Ako autoritarni režimi "nemaju dobre rezultate, gube legitimnost jer im je (ekonomski napredak) jedini temelj za održavanje vlasti. Ako imaju dobre socijalno-ekonomske re-

Paradoks ruskog autoritarizma danas je u tome što ga i podržavatelji i protivnici smatraju neuspjehom, a on ipak traje

zultate, političko se žarište pomiče prema zastupljenosti i participaciji, a to ti režimi ne mogu zadovoljiti a da se ne ukinu" (Diamond, 1989:39). Zašto bismo vjerovali da su sadašnji autoritarni režimi tako nestabilni? Prvi argument dolazi iz samih
broj 7 - rujan 2011.

Izlaganje u čast Seymoura Martina Lipseta o temi "Demokracije u svijetu"

Ivan Krastev održao je sedmo godišnje izlaganje u čast Seymoura Martina Lipseta o temi "Demokracije u svijetu" 19. listopada 2010. godine u kanadskom veleposlanstvu u Washingtonu D.C., te ponovno 20. listopada u Centru za međunarodne studije pri *Munk School of Global Affairs* na Sveučilištu Toronto. Izlaganje u Lipsetovu čast sufinancirano je od strane *National Endowment for Democracy* i *Munk School of Global Affairs*, a ove je godine dobilo financijsku podršku i od *Albert Shanker Instituta*, Američke federacije učitelja, Kanadske ambasade u Washingtonu te kanadske Zaklade Donner. Seymour Martin Lipset, koji je preminuo krajem 2006. godine, bio je jedan od najutjecajnijih znanstvenika u društvenim znanostima u proteklih pola stoljeća. Čest autor u časopisu *Journal of Democracy* kao i osnivač uređivačkog odbora časopisa, Lipset je predavao na Sveučilištu Columbia, Sveučilištu u Kaliforniji – Berkeley, Harvardu, Stanfordu te Sveučilištu George Mason. Napisao je više važnih djela, uključujući *Političkog čovjeka*, *Prvu novu naciju*, *Politiku nerazuma* i *Američku isključivost: dvosjekli mač*. Lipset je jedina osoba koja je bila predsjednik i Američke udruge za političku znanost (1979-1980) i Američke udruge za sociologiju (1992-1993). U svom se radu bavio širokim rasponom tema: društvenim uvjetima za demokraciju, uključujući ekonomski razvoj i političku kulturu; porijeklom socijalizma, fašizma, revolucijama, prosvjedima, predrasudama i ekstremizmom; klasnim sukobima, strukturom i mobilnošću; društvenim rascjepima, političkim sustavima i izbornim koalicijama; javnim mnijenjem i povjerenjem javnosti u institucije. Lipset je bio pionir komparativne politike, najčešće uspoređujući dvije velike demokracije Sjeverne Amerike. Zahvaljujući njegovim poticajnim usporedbama Kanade i SAD-a, koje su najdosljednije elaborirane u njegovoj knjizi *Kontinentalna podjela*, prozvan je "kanadskim Tocquevilom".

temelja modernizacijske teorije i mogli bismo ga nazvati "Lipsetovom hipotezom". Teoretičari modernizacije vide demokraciju kao nužan element modernizacije, onako kako urbanizacija, industrijalizacija i sekularizacija čine njezine nužne elemente. U svojim glavnim djelima Lipset naglašava kako visoka primanja i ekonomski razvoj povećavaju izgleda da se demokracija održi. Osim toga, on inzistira i na postojanju posebne veze između demokracije i kapitalizma. Prema tome, globalno širenje kapitalizma i neviđen rast prihoda u zemljama u razvoju govore u prilog očekivanju da su autoritarni režimi prolazna pojava. Posljednja istraživanja pokazuju da s rastom bogatstva u društvu dolazi do vrijednosnih promjena koje podržavaju demokraciju.

Drugi argument o nestabilnosti autoritarnih režima mogli bismo nazvati "efektom otvorenosti". Ian Bremmer spominje razne efekte otvorenosti u svojoj knjizi *The J Curve* (2006) gdje tvrdi da u uvjetima slobodne trgovine, slobodnog kretanja i slobodnog protoka informacija samo demokratski poreci mogu biti stabilni. Ako autokracije žele postati stabilne, moraju zatvoriti svoje "granice" (ne samo u zemljopisnom smislu nego u svakom obliku otvorenosti prema svijetu) ili otvoriti svoje političke

sustave. Treći argument koji nas uvjerava da će autokratski sustavi propasti jest takozvani "imitacijski argument". Kao što smo pokazali u slučaju Rusije, u protekla dva desetljeća autoritarni vođe su imitirali demokratske institucije i prisvojili demokratski diskurs. Vođe tih režima kalkulirali su kako će im održavanje iz-

Želim pokazati da je nedostatak otpora suvremenim autoritarnim režimima manje proizvod učinkovite represije – faktora straha – a više proizvod upravo otvorenosti tih režima. Suprotno klasičnoj postavci teorije demokracije, otvaranje granica zapravo može stabilizirati nove autoritarne režime

bora donijeti prihvaćanje i umanjiti pritisak da provedu prave promjene. Zastupnici argumenta o imitaciji smatraju da djelomično usvajanje demokratskih institucija dovodi vođe tih režima pred neizbježni rizik. "Ako ste u prvom činu objesili revolver na zid", kao što je navodno Anton Čehov rekao kolegi spisatelju, "u sljedećem činu on treba opaliti". Na isti način politolozi smatraju: ako autoritarni vođe usvoje izbore i druge demokratske institucije – premda do ograničene mjere i s manipulativnim namjerama – te će institucije u nekom trenutku "opaliti". Prisutnost demokratskih institucija, makar u pervertiranu obliku, u jednom će trenutku ugristi autoritarne režime ondje gdje ih stvarno boli.

Promjene u međunarodnom poretku – odnosno učinak "geopolitičkog zatopljanja" – ponudile su još jedan argument onima koji očekuju da autoritarni režimi neće preživjeti doba demokratizacije kao što dinosauri nisu preživjeli ledeno doba. Propast Sovjetskog Saveza i kraj Hladnog rata ostavili su autokrate bez stranih zaštitnika. Vođeni svim tim razlozima, politolozi su na kraju 20. stoljeća bili skloni vjerovati da će autokratski režimi propasti. No, premda je propast autoritarizma odavno predviđena, još se uvijek nije dogodila. Prema tome, potrebno je ponovno postaviti pitanje zašto autoritarni režimi ne samo preživljavaju nego i cvjetaju u doba demokratizacije.

Potruga za objašnjenjima

Posljednjih su godina znanstvenici kao Jason Brownlee, Steven Levitsky i Lucian Way napravili bitne iskorake u određivanju čimbenika koji pridonose preživljavanju autoritarizma u 21. stoljeću. Brownlee je pokazao da "pomak ka autoritarizmu s višestranačkim izborima... ne predstavlja neplanirani korak k punoj demokratizaciji, ali ni izmanipulirani izbori ne štite autokratski režim smanjivanjem međunarodnog pritiska i ograničavanjem opozicije" (2007:9). Ukratko, simuliranje demokracije

može i ojačati i oslabiti autoritarne režime. Levitsky i Way su na temelju proučavanja brojnih primjera kompetitivnog autoritarizma zaključili kako autoritarni režimi imaju najbolje izgleda da prežive u zemljama gdje je zapadni utjecaj ograničen i gdje su poveznice sa Zapadom slabe. Prisutnost funkcionalne države s represivnim kapacitetom, uz prisutnost učinkovite vladajuće stranke, također pridonosi izgledima autoritarnih režima da prežive. Takve je režime teže svrgnuti u velikim zemljama s nuklearnim naoružanjem koje nikad nisu bile zapadne kolonije, gdje su na vlasti konsolidirane vladajuće stranke, i to one koje su spremne pucati na studente kada odluče prosvjedovati na glavnom trgu. Autoritarni vođe imaju slabije izgleda ostati na vlasti u državama koje su male i slabe, smještene u blizini EU-a ili SAD-a, u državama koje trebaju pozajmice MMF-a, onima koje nemaju snažnu vladajuću stranku i onima koje ne mogu ili ne žele pucati na prosvjednike.

Premda pridonose našem razumijevanju kapaciteta i strategija autoritarnih režima za preživljavanje, Levitsky i Way nisu posebno zainteresirani objasniti zašto je tako teško oduprijeti se tim režimima. Zašto čak i u vrlo nepopularnim nedemokratskim režimima najčešće nema masovnih političkih prosvjeda? Razmišljanje isključivo u okvirima razlika između demokracije i autoritarizma prijeti time da teoretičare demokracije zarobi unutar dvije pretpostavke koje ta dihotomija sadržava: da će nakon propasti autoritarnog režima nužno uslijediti demokracija i da, ako se demokracija ne razvije, za to moramo okriviti autoritarne snage. Paradoksalno, kako bismo razumjeli sposobnost preživljavanja suvremenog autoritarizma, trebamo vrlo pažljivo koristiti tu dihotomiju, jer suvremeni autoritarizam zapravo najbolje uspijeva u ničijoj zemlji između ta dva pola. Želim pokazati da je nedostatak otpora suvremenim autoritarnim režimima manje proizvod učinkovite represije – faktora straha – a više proizvod upravo otvorenosti tih režima. Suprotno klasičnoj postavci teorije demokracije, otvaranje granica zapravo može stabilizirati nove autoritarne režime. Slično tome, također želim pokazati da neideološka priroda novih autoritarnih režima može pridonijeti njihovu jačanju, a ne slabljenju.

Perverznost ideologije

U poznatom članku koji je 1979. godine izašao u časopisu *Commentary* pod naslovom "Dictatorships and Double Standards" Jeane Kirkpatrick je tvrdila kako su revolucionarni totalitarni režimi ne samo represivniji od tradicionalnih totalitarnih režima nego ih je i teže liberalizirati i demokratizirati. Prema njoj, ideologija je izvor transcendentalne legitimacije tih režima, što im daje neke odlike teokracija. Osim toga, ideologija osigurava koherentnost vladajuće elite. Pojam "partijske linije", kako je napisao Ken Jowitt, imao je u lenjinističkim režimima funkciju za koju na Zapadu postoje demokratske procedure. Postojanje vladajuće stranke utemeljene u ideologiji rješavalo je i pitanje sukcesije, najopasnijeg izvora nestabilnosti autokratskih režima. Nadalje, ideologija služi i kao mehanizam političke mobilizacije. Kao što je pokazala povijest Sovjetskog Saveza, nekad je bilo lakše umrijeti za režim nego živjeti pod njim. Herojstvo sovjetskih naroda tijekom Drugoga svjetskog rata služi kao ekstremna ilustracija moći ideologije.

Pojam ideologije kao izvora snage autokratskih režima do te mjere predstavlja naslijeđe Hladnog rata u očima Zapada da je on iznenađen stavom postsovjetskih elita kako je komunistička ideologija bila jedna od slabosti starog režima. Raspad SSSR-a pokazao je da ideologija nagriza autokratske režime na

Biti opozicija Putinovu režimu teško je upravo zato što se on ne zasniva ni na kakvoj ideologiji osim besmislene mješavine propagandnih poruka iz Kremlja. Stručnjaci za odnose s javnošću ne mogu biti ideolozi jer u ideologiju, za razliku od medijske kampanje, njezini autori moraju vjerovati

dva načina: hrani reformističke iluzije elita i protivnicima režima daje jezik i platformu time što postavlja ideal naspram kojega je moguće mjeriti i kritizirati režim. Tijekom posljednjih dvadeset godina tisuće je knjiga napisano o Gorbačovljevoj revoluciji. No za moj je argument ključno to da Gorbačov nije počeo reforme zato što je izgubio vjeru u komunizam nego zato što je ostao privrženik te ideologije i što je bio čvrsto uvjeren da će pravi socijalizam koji će on uspostaviti biti superiorniji demokratskom kapitalizmu Zapada. Reforme su često vođene zabludama vođa, a ne njihovim dobrim procjenama stvarnosti. Ideologija ne samo da hrani reformističke iluzije elita, nego daje opoziciji diskurs kojim može pritiskati režim odozdo. Disidenti unutar sovjetskog bloka po pravili su bili bivši "vjernici", a prije nego što su prešli na radikalnu kritiku marksističkih režima često su kritizirali te režime upravo marksističkim rječnikom. Nije moguće potpuno razumjeti moć Praškog proljeća ili "samoograničavajuće revolucije" Solidarnosti a da se ne razumije dijalektička priroda tih pokreta. Revolucije 1989. godine bile su zajednički pothvat komunističkih elita koje su pridonijele raspadu režima tako što su ga htjele reformirati i opozicije koja se pretvarala da želi reformu dok je zapravo htjela potpuno ukinuti postojeći režim.

Biti opozicija Putinovu režimu teško je upravo zato što se on ne zasniva ni na kakvoj ideologiji osim besmislene mješavine propagandnih poruka što se emitiraju iz Kremlja. Stručnjaci za odnose s javnošću ne mogu biti ideolozi jer u ideologiju, za razliku od medijske kampanje, njezini autori moraju vjerovati. Nedostatak ikakve suvisle ideologije u novim autoritarnim režimima objašnjava to zašto oni sebe često poimaju kao korporacije. Da bi ostali na vlasti, pokušavaju uništiti čak i samu ideju javnog interesa. Glorifikacija tržišta u tom kontekstu ne podriva novi autoritarni kapitalizam nego ga može ojačati. Ako javni interes nije ništa drugo do neplanirani ishod milijuna pojedinaca koji slijede svoj interes, onda je svaka žrtva u ime javnog interesa broj 7 - rujan 2011.

besmislena. Nepostojanje ideologije u novim autoritarnim režimima također djelomice objašnjava zašto demokratski svijet oklijeva pozvati ih na red. S obzirom na to da ti režimi nemaju namjere izvoziti svoj politički model, ne predstavljaju vanjsku prijetnju. Novi autoritarni režimi ne žele promijeniti svijet i nametnuti svoj sustav drugim zemljama. Prema tome, osovina sukoba danas nije između slobodnog svijeta i autoritarizma nego prije između slobodnog svijeta i onih koji se u njemu švercaju.

Perverznost otvorenih granica

Iza uvjerenja kako su autoritarni režimi osuđeni na propast krije se i pretpostavka da je otvaranje granica za te režime fatalno. Sredinom 19. stoljeća Marquis de Custine – francuski aristokrat koji je 1839. putovao u Rusiju želeći učvrstiti svoj konzervativizam, a vratio se kao uvjereni konstitucionalist – tvrdio je da "politički sustav Rusije neće izdržati dvadeset godina slobodne komunikacije sa Zapadnom Europom" (1951:98). Ta njegova tvrdnja predstavlja vjerovanje koje je danas široko rasprostranjeno – otvorene granice omogućuju ljudima da vide kako drugi žive, što će ih potaknuti da se bore da to i sami ostvare i zahtijevaju promjenu. Osim toga, otvorene granice omogućavaju lakše povezivanje i potragu za vanjskom pomoći. No, destabiliziraju li otvorene granice zaista autoritarne režime? Josif Staljin je, naravno, čvrsto vjerovao u to. Poslao je u gulag milijune sovjetskih vojnika čiji se jedini zločin sastojao u tome što su vidjeli Zapadnu ili čak samo Srednju Europu. Ali Putin nije Staljin. On ne pokušava vladati Rusijom tako što će zabraniti ljudima da putuju nego upravo suprotno. Premda otvorene granice donekle ograničavaju mogućnosti vlade da manipulira i progoni, s druge strane one omogućuju preživljavanje režima.

Novi autoritarni režimi ne žele promijeniti svijet i nametnuti svoj sustav drugim zemljama. Osovina sukoba danas nije između slobodnog svijeta i autoritarizma nego prije između slobodnog svijeta i onih koji se u njemu švercaju

Prije gotovo četrdeset godina Albert O. Hirschman u svojoj je briljantnoj knjizi *Izlaz, glas i lojalnost* objasnio zašto željeznica u Nigeriji loše posluje u konkurenciji s kamionima i autobusima: "Prisutnost postojećih alternativa željeznici smanjuje izgleda da će se o njezinu funkcioniranju povesti rasprava. S obzirom na to da postoji prijevoz kamionima i autobusima, sve lošije funkcioniranje željeznice ne doživljava se tako ozbiljno kao što bi to bio slučaj da željeznica drži monopol na promet dugim relacijama – loše funkcioniranje može se dugo održavati a da ne nastane javni pritisak za reformama u administraciji i upravljanju. Možda

je upravo to razlog zbog kojega su javna poduzeća... najslabija upravo u sektorima prijevoza i obrazovanja gdje su podvrgnuta natjecanju: umjesto da potiče poboljšanje, postojanje alternative zapravo onemogućuje povratnu informaciju od strane korisnika. Uprava javnih poduzeća zna da je proračun neće iznevjeriti, pa nije osjetljiva na gubitak prihoda kao što bi bila da postoje javni pritisci i prosvjedi građana kojima je neka usluga vitalna i spremni su 'dići hajku'" (1970:44-45).

Prema Hirschmanu, potrošači ili članovi organizacija mogu ponuditi dva tipa odgovora ako usluga koju kupuju postaje sve lošija. Prvi je izlaz – jednostavan čin odlaska, kao što je prelazak na drugi šampon, ispisivanje iz stranke ili odlazak iz zemlje. Glas je, suprotno tome, čin prigovora i prosvjeda. No, kao što Hirschman upozorava, laka dostupnost izlaza umanjuje korištenje glasa, budući da izlaz zahtijeva manje vremena i predanosti.

Glavni razlog zašto Rusi ne prosvjeduju nije strah nego činjenica da je većina onih kojima je stalo već otišla ili je odlučila uskoro otići

Izlaz je posebno privlačan ruskoj srednjoj klasi koja je postala potrošač, ali je istodobno obeshrabrena mogućnošću kolektivne akcije. Demografsko stanje u Rusiji, sa stanovništvom koje stari i smanjuje se, kao i slab nacionalni identitet Rusa učinili su opciju izlaza vrlo prirodnom onima koji su razočarani režimom. Nastajanje izlazno orijentirane srednje klase u Rusiji zapravo je osnovni razlog preživljavanja režima. Ruski ekonomist Leonid Grigorijev nedavno je sugerirao kako je "više od dva milijuna ruskih demokrata napustilo zemlju tijekom proteklog desetljeća". Glasovanje nogama, to jest napuštanje Rusije zato što je nedemokratska, nije isto što i glasovanje koje bi je učinilo demokratskom. Hirschmanovo objašnjenje zašto su nigerijske željeznice loše poslovale u odnosu prema konkurenciji od strane kamiona i autobusa nudi ključ za razumijevanje opstanka Putinova autoritarizma. Objasnjava zašto su reforme neuspjele i zašto se u Rusiji gubi reformski elan. Paradoksalno, otvaranje granica i mogućnost Rusa da žive i rade u inozemstvu uzrokovali su slabljenje političkog reformizma. Upravo oni ljudi kojima bi najviše smetala niska kvaliteta javnih usluga i upravljanja u Rusiji lako mogu napustiti Rusiju. Za njih je napuštanje zemlje lakše od njezina reformiranja. Zašto pokušavati pretvoriti Rusiju u Njemačku kad nema nikakva jamstva da je cijeli životni vijek dovoljan za tu misiju, a Njemačka je tako blizu? Ispitivanja javnog mnijenja pokazuju da ruska srednja klasa preferira rad u inozemstvu i dolazak u Rusiju za praznike kako bi vidjela prijatelje i rodbinu. Ako usporedimo provalu reformske energije osamdesetih godina s današnjim njezinim nedostatkom, čini se da – dok je zatvaranje granica dokrajčilo sovjetski komunizam – otvaranje granica omogućava ruskom autoritarizmu da preživljava. Sovjetski je sustav zaključao svoje granice i promjena sustava bio je jedini način da čovjek promijeni svoj život. Današnja Rusija, nasuprot tome, slični nigerijskim željeznicama – ostat

će neučinkovita dokle god ima dovoljno novca od nafte da to kompenzira. Glavni razlog zašto Rusi ne prosvjeduju nije strah nego činjenica da je većina onih kojima je stalo već otišla ili je odlučila uskoro otići. Ili su se možda preselili u virtualnu stvarnost Interneta? Rusi, naime, troše dvostruko više vremena na društvenim mrežama od svojih zapadnih kolega. Posljedica je to da ne postoji kritična masa ljudi koja bi zahtijevala promjene. Nije lako predvidjeti gdje to vodi. Rekao bih da je budućnost disfunkcionalnih autoritarnih režima poput onoga u Rusiji prije polaganog raspadanje nego demokratizacija. Znači ne "nakon Putina potop" nego "nakon Putina trulež"³

Bilješke

- 1 Članak je izvorno objavljen pod naslovom "Paradoxes of the New Authoritarianism" u *Journal of Democracy* (22) 2:5-16. Nastao je na temelju autorova izlaganja "Demokracije u svijetu", održanog u listopadu 2010. u kanadskom veleposlanstvu u Washingtonu u čast Martinu S. Lipsetu te potom i u Centru za međunarodne studije Sveučilišta u Torontu. U "Političkim analizama" objavljujemo ga uz dopuštenje The Johns Hopkins University Press i autora. Tekst je odabrala i s engleskoga prevela Danijela Dolenc.
- 2 Rečenica iz naslova dokumentarnog filma "Raspravljano o svijetu" iz 1997. redatelja Josepha Dormana u produkciji Riverside filma.
- 3 Autor parafrazira naslov članka Leona Arona "After Putin, the deluge", objavljenog 2007. u časopisu *Current History* (nap. prev.).

Literatura

- Bremmer, I. (2006). *The J Curve: A New Way to Understand Why Nations Rise and Fall*. New York: Simon i Schuster.
- Brownlee, J. (2007). *Authoritarianism in an Age of Democratization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Custine, Astolphe de (1951). *Journey for Our Time*. New York: Pellegrini and Cudahy.
- Diamond, L. (1989). Introduction: Persistence, Erosion, Breakdown, and Renewal. U: Diamond, L., Linz, J. J., Lipset, S. M. (ur.). *Democracy in Developing Countries: Asia*. Boulder: Lynne Rienner.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge: Harvard University Press.
- Holmes, S. (2010). *Imitating Democracy, Imitating Authoritarianism*. Dju Memorial Lecture. Sofija.
- Huntington, S. P. (1991). *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Kagan, R. (2009). *The Return of History and the End of Dreams*. New York: Vintage.
- Lipset, S. M. (1996). Steady Work: An Academic Memoir. *Annual review of Sociology*. 22:2-3.
- Lipset, S. M., Bence, G. (1994). Anticipations of the Failure of Communism. *Theory and Society*. 23:169-210. ■